

УДК 811'161.2

Ірина КАЗИМИРОВА

ІСТОРИКО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УКЛАДАННЯ

Наголошено на актуальності досліджень у галузі історії лінгвістичних термінів; показані важливість хронологічної інвентаризації лексем на позначення окремого наукового поняття, висвітлення його власне історичного розвитку та способів представлення цього поняття в різних типах історико-термінологічних словників. Окреслено місце історичного термінологічного словника в опозиції «енциклопедичні / лінгвістичні (філологічні) словники»; подано теоретичні засади укладання історичного словника лінгвістичних термінів комплексного типу, а також представлено фрагмент такого словника.

Ключові слова: термін, метамова лінгвістики, історична термінографія, типологія словників, історичний словник лінгвістичних термінів.

Однією з виразних рис сучасної лінгвістики й культури загалом є усвідомлення важливості словникарства. О. О. Колесникова зазначає: «Лексикографічна праця є свідченням рівня цивілізації народу, вона фіксує стан і рівень виробництва, філософської, політичної, релігійної, науково-технічної думки етносу-носія мови, описуваної в словнику. В той же час словник і сам є витвором культури, досягненням науки окремого суспільства у визначений період історичного розвитку» (переклад мій. – І. К.) [12, с. 163]. Особливого значення сьогодні набули дослідження метамови лінгвістики. Ми є свідками активного розвитку лінгвістичних шкіл і напрямів, і, відповідно, – їхніх терміносистем. З'являються й нові словники лінгвістичних термінів, проте досі українська термінографія не має праці, у якій було б цілісно відображено метамову українського мовознавства минулих епох.

Дослідження в галузі історії лінгвістичних термінів увиразнюють не лише пошуки людиною адекватної номінації певного наукового поняття, а й тернистий шлях наукового

пізнання загалом, віддзеркалюють динамічність наукової теорії і є об'єктивним свідченням її успіхів і поразок. Тому закономірно, що мовознавці звертаються до лінгвістичної метамови минулого, наголошуючи на актуальності історичних розвідок у лінгвістиці. П. Ю. Гриценко зазначає, що проблема повернення до словників термінів минулих епох розвитку мови багатопланова, тому перенесення їх у нові умови породжує їхню подвійну віднесеність: з одного боку, з терміноконтекстом минулого і, з другого, – із сучасною терміносистемою. Багато праць минулого не лише належить історії, а й залишаються актуальними своїм змістом сьогодні, тому наукова термінологія, використовувана в цих працях, повинна бути зрозумілою сучасному читачеві, тому нові термінологічні словники не можуть оминати термінології попередніх етапів розвитку науки [6, с. 95].

У вивченні історичного побутування терміна нерозривно пов'язані кілька напрямів: по-перше, хронологічна інвентаризація лексем на позначення окремого наукового поняття, по-друге, висвітлення власне історичного розвитку цього поняття і, нарешті, способи його представлення в різних типах історичних термінологічних словників. Саме цим займається історична термінографія – відносно новий напрям в українських мовознавчих студіях, який постав на межі загальної термінографії й історичного термінознавства в другій половині ХХ ст. До основних завдань історичної термінографії належать відображення історії тієї чи тієї терміносистеми; фіксація словникового складу галузевої мови на ранніх етапах розвитку терміносистеми; показ динаміки нормативних процесів у хронологічних межах від відомої чи умовної дати виникнення певної галузі знань (сфери діяльності) до початку періоду її розвитку [1, с. 61–62].

Осмилення місця історико-термінологічного словника лінгвістичних термінів серед інших типів словників спонукає до звернення до проблеми типологізації словників, яку ми намагалися докладно висвітлити в: [8]. Один з аспектів цієї проблеми – визначення місця термінологічного словника в опозиції «енциклопедичні / лінгвістичні (філологічні) словники». Здебільшого їх зараховують до філологічних словників, проте окремі дослідники вважають їх близькими до довідників енциклопедичного типу [1, с. 6–7]. Поширеною є й думка про те,

що термінологічні словники перебувають на межі між словниками енциклопедичного та філологічного типів [16, с. 14]. О. С. Герд указує на необхідність надавати в термінологічних словниках не лише логіко-поняттєві визначення, але й опис власне поняття за зразком енциклопедичної статті [4, с. 78]. С. С. Волков констатує, що дихотомію «енциклопедичне визначення (тлумачення) слова – філологічне пояснення (семантизація) значення слова вже не варто розглядати як абсолютну» (переклад мій. – І. К.) [2, с. 70]. На підтвердження цієї думки О. В. Борхвальдт зазначає: «Особливо яскраво межове положення словників спеціальної та термінологічної лексики (між словниками енциклопедичного й філологічного типу – І. К.) увиразнено в історико-термінологічних словниках, які зазвичай містять у словниковій статті інформацію історико-культурного характеру» (переклад мій. – І. К.) [1, с. 7]. В іншій праці дослідниця констатує, що історичні словники спеціальної лексики мають яскраво виражений інвентаризаційний характер, і, як правило, етнокультурологічну спрямованість; вони відбивають історію певної підмови, фіксують динаміку номінативних процесів у хронологічних межах від відомої чи умовної дати виникнення досліджуваної сфери людської діяльності до її сучасного стану; в них знаходять відображення виразні особливості наукового, економічного, суспільно-політичного, культурного життя наших предків, а також етапи накопичення наукових знань про матеріальний та духовний світ [18, с. 33]. На постійну взаємодію мовних і енциклопедичних знань у психологічній структурі значення слова вказує О. О. Залевська [7, с. 167]. Дослідники, які займаються теорією і практикою лексикографії, зазначають, що відображення в тлумачному словнику необхідної екстралінгвістичної інформації лише збільшує інформативний потенціал словникової статті, дозволяє повніше показати різні аспекти побутування слова [3; 11; 15]. На думку М. О. Шуригіна, «прогресувальна тенденція «енциклопедизації» тлумачних словників на практиці почасти призводить до того, що тлумачення термінологічної лексики в філологічних і енциклопедичних словниках помітно зближується. Крім цього, дефініції частини спеціальної лексики переносяться з термінологічних словників і довідників, галузевих енциклопедій не лише до енциклопедій загального призначення, але й до

філологічних словників, звичайно, з необхідними змінами стилю викладу скороченнями чи спрощеннями» (переклад мій. – І. К.) [20, с. 180]. Таке широке бачення способів представлення терміна в термінологічному словнику надає можливості його всебічного, голографічного висвітлення в найрізноманітніших типах термінографічних праць (детальніше про запропоновану типологію див: [8]).

Українська термінографічна практика, на жаль, має небагато історико-термінологічних словників лінгвістичних термінів. Це реєстраційні словники / покажчики І. І. Огієнка, Т. В. Баймута та В. В. Німчука (ОІС; БІС; НМУ), а також цитатні словники лінгвістичної / філологічної метамови одного автора (СМТФ; СФТНГ; СФТД).

Очевидно, що на сучасному етапі розвитку термінографії доцільно окреслити теоретичні засади укладання історичного словника лінгвістичних термінів, який мав би комплексну будову, поєднавши в одному термінографічному продукті елементи різних типів словників.

У дихотомії *нормативний словник – інвентаризаційний словник* історико-термінологічні словники є інвентаризаційними, оскільки до реєстру має бути залучено максимальне число спеціальних лексичних одиниць, а нормативний словник передбачає чітке встановлення меж певної терміносистеми, базоване на визначенні її класифікації понять, які належать до відповідної галузі знань [5, с. 34]. Розподіл лексикографічних джерел на типи і класи в сучасному мовознавстві здійснюють за кількома базовими поняттями, означеними такими термінами: *опозиції* [21]; *параметри* [10]; *підстави* [13; 17] та *фасети* [14] (докладніше див.: [9]). У дослідженні послуговуємося термінопоняттям *параметр*, оскільки в теоретичній і практичній термінографії саме це термінопоняття є найуживанішим. За Ю. М. Карауловим та С. В. Гриньовим-Гриневицем, *лексикографічний параметр* – це спосіб лексикографічної інтерпретації того чи того структурного елемента або функціонального явища мови та їхніх екстралінгвістичних відповідників [10, с. 51; 5, с. 19].

Комбінований історичний словник лінгвістичних термінів має на меті втілення ідеї сучасної лексикографії про створення словників активного типу, орієнтованих не лише на фіксацію семантичного

змісту, а й на відображення динаміки слова в процесі його функціонування, він повною мірою втілює завдання інтегрального опису мови, коли слово постає не лише як лексична одиниця, а також як елемент, пов'язаний із духовною та матеріальною культурою етносу [19, с. 22]. У словнику обов'язкове відтворення семантичної еволюції реєстрового терміна. Його параметри: **Авторська настанова:** 1) за тематичною орієнтацією – галузевий; 2) за часовою орієнтацією – історичний; 3) за мовною орієнтацією – одномовний; 4) за призначенням – довідковий; 5) за адресною орієнтацією – спеціалізований; 6) за функцією – інвентаризаційний; 7) за обсягом – малий; 8) за принципом відбору лексики (джерельна база) – граматики української мови; словники, монографії та наукові статті. **Параметри макрокомпозиції:** 1) за порядком розташування словникових статей – формальний (алфавітний); 2) за складом допоміжних розділів – предметний покажчик; 3) за принципом представлення словосполучень – окремими статтями; наявність у реєстрі обох форм; 4) за принципами представлення полісемії – в одній статті; омонімії – в різних статтях. **Параметри мікрокомпозиції:** 1) за реєстраційними параметрами – зазначення джерела; 2) за формальними параметрами – графічна інформація (основна форма терміна); фонетична інформація (наголос, якщо він зазначений у джерелі); дані про варіативність; 3) за етимологічними параметрами – дата першої появи в текстах (словниках); етапи розвитку (зміна форми і зміна значення); 4) за інтерпретаційними параметрами – дефініція, елементи ілюстративного (цитатного тлумачення); 5) за мікроструктурними параметрами – у «лівій» частині словникової статті подано реєстровий термін, у «правій» – дефініція та (фрагментарно) цитата з паспортизацією.

Поєднання в одній словниковій статті різних способів представлення історії терміна – ономасіологічного та семасіологічного, а також елементів цитатного словника – дозволяє представити такий зразок словникової статті до терміна *граматика*:

ГраMATика – 1. Будова мови, тобто система морфологічних одиниць, категорій і форм, синтаксичних одиниць і категорій, словотвірних одиниць і способів словотворення. 2. Розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови (ВГ, с. 113). 3. *рідко*. Уживають на означення функцій окремих граматичних категорій: *граматика дієслова*. 4. Збірник, який містить статті з граматики. У старослов'янській мові, з якої термін увійшов до давньоруської, засвідчено у формі *граматики*. Походить із грецьк.

γραμματικῆ – «граматичне (мистецтво), учення про письмо і читання, граматику», в якому слово *γραμματικῆ* є формою жіночого роду однини від прикметника *γραμματικὸς* «пов'язаний з читанням і письмом», похідного від *γράμμα* «літера» (ЕСУМ(1), с. 582–583). *Грамматика* – одне з семи вільних мистецтв – кола навчальних дисциплін у Давньому Римі, Давній Греції, а також середньовічній Європі. Сукупність цих дисциплін розглядали як необхідний підготовчий етап для занять філософією. Вільні мистецтва було розташовано в значущому порядку, який визначав рівні навчання: мистецтва слова (граматика й риторика), мислення (діалектика) і числа (арифметика, геометрія, астрономія, музика) (АСИ). Грамматика є однією з найбільш давніх лінгвістичних дисциплін, витоки якої сягають періоду появи перших граматики і словників у давній Індії, Греції та в арабському світі (НСЛ, с. 3). Перша фіксація – в «Житті Феодосія Печерського»: «изволи... дати сь на оучение бжствьныхъ книгъ. единомуу от оучитель яко же и створи. и вськоре извече все *граматики* и яко же всемъ чюдити сь о премудрости и разоуме детища. и оскоремь его оучении» (НМУ, с. 11–12); у житті Костянтина (Кирила) Філософа (XV ст.) *грамотики* (СРЯЗ(4), с. 118–119). В Україні вперше вжито в Букварі Івана Федорова (*граматикі*) в 1574 р. (ЛСР, с. 493–494), у другому виданні – *грамматика*. Термін позначав букви алфавіту, письмо, твори; в XVI ст. – підручник для початкового навчання грамоти, з нього утворено українську народну назву букваря – *граматка*. Пізніше *грамматикою* називали стислі мовні та літературні коментарі до стародавніх текстів, граматичну класифікацію слів, орфографію, синоніміку, орфоєпію, деякі розділи філософії та літературознавства. Мелетій Смотрицький визначав такі складники граматики: орфографія, етимологія, синтаксис і просодія, тобто правила віршування (ГС). Розуміння граматики як науки, що навчає правильно писати й правильно говорити певною мовою, тривало до II пол. XIX ст., що ілюструють визначення терміна: «художество оучащее насъ оумна писати...» (АГД); [мета граматики]: «же бы мы добре мовили и писали» (ГСЛЗ); «... известное художество благо и глаголити и писати оучащее» (ГС); «грамматика є наука правильного оуживанья словъ въ беседе и въ письме» (ГРЯЯ); [наука], «котра вчить правильно говорити і правильно писати» (ЛГЯР); «порядное собраніе правилъ и увагъ надъ устною и писаною

мовою, абися люде mezi собою легко и належить розумели» (МГ). Хоча *граматика* як наука постала в кінці XIX ст., традиційне розуміння цього терміна віднаходимо й на початку XX ст.: [граматика] «навчає правильно висловлюватися та правильно писати» (ШКУГ). Однак здебільшого граматики другої половини XIX – поч. XX ст., відбиваючи рівень тогочасної граматичної науки, подають уже значення терміна, близьке до сучасного: «Грамматика оучить, які звуки має языкъ, по́сле якихъ правилъ слова образуютъ сь, якъ сь изменяють, и якъ для выражения мысли въ бесѣде сочиняють сь» (ОГРЯ); «учить и о звуках, и о словах, и о реченяхъ» (ПГЯР); «Грамматика учить говорити й писати правильно; познакомлює насъ отже зъ звуками мови, показує, якъ творять ся пн и слова, и розправляє про складню слѣвъ та речень» (ГЛО); [граматика – наука про] «форми мови» (ТУГ); «збір законів, які є в якій мові» (СПГ).

Термін *граматика* протягом майже тисячоліття змінювався відповідно до орфографічних традицій. Зафіксовано такі його орфографічні та орфоепічні варіанти: *граматики* (НМУ); *грамотики* (СРЯЗ(1); *грамматикі* (НМУ); *грамматика* (НМУ; ГРЯГ); *кграматыка* (КСЯ); *грамматіка* (АГД; ГСЛЗ; ГС); *грамматіки* (ГПЯС); *писменница* (ГПЯС); *грамматыка* (ГСУ); *граматика* (ОГРЯ; ДМГ; ПГЯР; ССГ; КГУМЗ; ТУГ; усі сучасні граматики, монографії та словники). У II пол. XIX ст. замість запозичення запропоновано терміни *мовница* (ЛЗРТ) та *письменница* (СПЗЛ), які не усталилися в українській мові.

Традиція виокремлювати в складі граматики фонетику зберігалась у мовознавстві від часу появи перших граматик до середини XX ст. Сучасна грамматика об'єднує дві лінгвістичні дисципліни – морфологію й синтаксис (до середини XX ст. до граматики залучали й словотвір, а Празька школа виділяла в граматиці всі підсистеми мови, крім фонологічної) (СЛЕ).

У європейському мовознавстві майже до кінця XIX ст. умовно виділяють два типи граматик відповідно до настанов їхніх укладачів: *прескриптивні* (нормативні), які приблизно до 1800 р. поділяють на *граматики національних мов* і *граматики латинської мови*, й *універсальні* (філософські) (ГЭП: 195).

У сучасній науковій літературі засвідчено такі похідні від терміна *граматика*: *академічна г.*, *аналітична г.*, *атомістична г.*,

вітчизняна г., генеративна г., діахронна г., дискурсивно орієнтована г., експланаторна / пояснювальна г., елементарна г., етимологічна г., загальна г., загально-порівняльна г., історична г., «класична наукова» г., когнітивна г., контекстно-зв'язана г., контрастивна г., корпусна г., критична г., латинська г., навчальна г., наукова г., нормативна г., описова / дескриптивна г., порівняльна г., порівняльно-історична г., практична г., російські г., синхронна г., систематична г., словенські [=церковнослов'янські] г., слов'янська [=церковнослов'янська] г., слов'янські [=книжні] г., стара книжна г., статична г., стилістична г., схоластична шкільна г., теоретична г., традиційні г., трансформаційна г., українські г., універсальна г., філологічна г., «формальна г.», французька філософська загальна г. Пор-Рояля, часткова г., шкільна г. (БОИС: 200-201; ГЭП).

Таким чином, лише врахування всіх аспектів побутування лінгвістичного терміна може забезпечити належну повноту опису його історії в комплексному історико-термінологічному словнику. Такий термінографічний твір забезпечить виразне представлення історико-культурної, регіональної та діахронної самотності терміна, надасть можливість користувачеві знайти потрібну інформацію в доступній і компактній формі. Перспективу подальшої роботи в цьому напрямі вбачаємо в розпрацюванні історичних параметрів словника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Борхвальд О. В. Русская терминология в историческом аспекте / О. В. Борхвальдт. – Красноярск: Платина, 1998. – 105 с.
2. Волков С. С. Лексика с национально-культурным компонентом в историческом словаре русского языка (проблемы семантического описания) / С. С. Волков // Историко-культурный аспект лексикографического описания русского языка. – М., 1995. – С. 65–71.
3. Гак В. Г. О типологии словарей // Всесоюзная конференция «Современное состояние и тенденции развития отечественной лексикографии (актуальные проблемы подготовки и издания словарей)»: Тез. докл. (Москва, 18–20 октября 1988) – М.: Русский язык, 1988. – С. 44–46.

4. Герд А. С. Основы научно-технической лексикографии / А. С. Герд. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1986. – 73 с.
5. Гринев-Гриневиц С. В. Введение в терминографию. Как просто и легко составить словарь. Учебное пособие. Изд. 3-е, доп. / С. В. Гринев-Гриневиц – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 224 с.
6. Гриценко П. Термінологічний словник сьогодні // Українська термінологія і сучасність (Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції) / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К., 1996. – С. 95–96.
7. Залевская А. А. Введение в психолінгвістику. – М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 1999. – 382 с.
8. Казими́рова І. А. Словник авторської фахової метамови в типології історико-термінологічних словників // Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. праць / редкол. : Ю. В. Кравцова (відп. ред.) [та ін.]; Мін-во освіти і науки України ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 8. – С. 23–31.
9. Капранов Я. В. Типологічна класо-видова організація лексикографічних джерел / Я. В. Капранов // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 25. – 2014. – С. 183–198.
10. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Юрий Николаевич Караулов. – М.: Наука, 1981. – 366 с.
11. Козырев В. А., Черняк В. Д. Вселенная в алфавитном порядке. Очерки о словарях русского языка. – СПб: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. – 356 с.
12. Колесникова А. А. О проекте исторического словаря русской лингвистической терминологии // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., 2009. – № 2. – С. 163–168.
13. Морковкин В. В. Основы теории учебной лексикографии: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / В. В. Морковкин. – М., 1990. – 72 с.
14. Роменская В. Ф. О классификационной схеме понятия «тип словаря» / В. Ф. Роменская // Структурная и прикладная лингвистика. – Л., 1978. – С. 181–188.

15. Складарская Г. Н. Новый академический словарь. Проспект. – СПб: ИЛИ РАН, 1994. – 64 с.
16. Сороколетов Ф.П. Общая и учебная лексикография / С. П. Сороколетов. – Л.: ЛГУ, 1985. – 67 с.
17. Ступин Л. П. Лексикография английского языка: [учебное пособие] / Леонид Павлович Ступин. – М.: Высшая школа, 1985. – 168 с.
18. Фельде О. В. Историческая терминология русского языка: этапы становления и перспективы развития / О. В. Фельде // Вопросы лексикографии. – Вып. 2. – 2000. – С. 33–38.
19. Фельде О. В. (Борхвальдт) Историческая терминология в Красноярском крае // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В. П. Астафьева. 2006 (3) / Краснояр. гос. пед. ун-т им. В. П. Астафьева. – Красноярск, 2006. – С. 21–29.
20. Шурыгин Н. А. Семасиологический и лексикографический аспекты описания терминологической лексики: Монография. – Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гуманит. ун-та, 2005. – 246 с.
21. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Лев Владимирович Щерба. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

АГД – АДЕЛФОТНС. Грамматика доброглаголивого еллино-словенского языка. Совершенного искусства осми частей слова. Ко наказанію многиименитому Рос(с)ійскому роду. – Львів: В друкарни Братской. – 1591.

АСИ – Адо И. Свободные искусства и философия в античной мысли / Пер. с франц. Е. Ф. Шичалиной. – М.: ГЛК Ю. А. Шичалина, 2002. – 475 с.

БІС – Баймут Т. В. Историчний словник української граматичної термінології // Вибрані наукові праці [Текст] / Т. В. Баймут; [упоряд. О. В. Безугла]. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2014. – С. 163–172.

БОИС – Булахов М.Г. Опыт исторического словаря русской лингвистической терминологии: В 5 т. – Минск: БГПУ, 2002. – Т. 1: Аббревиатура–Йотованный. – 428 с.

ВГ – Вихованець І. Р. Граматика // «Українська мова». Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 113–116.

ГЛО – Граматика латинська. Переложив Ляріон Огоновський. – Л., 1897.

ГПЯС – Грамматики, или Писменница языка Словен(ъ)скаго тщателемъ въкратце издана в(ъ) Кременци. – Крем'янець, 1638.

ГРЯЯ – Грамматика руского языка / Складена Яковом Головацьким. – Львов, 1849. – Ч. 6. – 1849. – 226 с.

ГРЯГ – Грамматика руского языка. Составивъ Иванъ Гарайда. – Унгарь, 1941. – 146 с.

ГС – «Грамматики Славенские правильное Сентагма» М. Смотрицького. – Єв'є, 1619 // Смотрицький М. Граматика / Підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. – К.: Наук. думка, 1979. – 502 с.

ГСЛЗ – «Грамматика словенская» Л. Зизанія. – Вільно, 1596 // Зизаній Л. Граматика словенська / Підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. – К.: Наук. думка, 1980. – 190 с

ГСУ – «Грамматика словенская» І. Ужевича. – Париж, 1643 (париський рукопис); 1645 (арраський рукопис) // Граматика слов'янська І. Ужевича / Підгот. до друку І. К. Білодід, Є. М. Кудрицький. – К.: Наук. думка, 1970. – 459 с.

ГЭП – Гуреев В. А. Грамматика: эволюция понятия // От когнитивной лингвистики к когнитивному терминоведению: материалы, посвященные юбилею проф. В. Ф. Новодрановой / Отв. ред. вып. Л. А. Манерко. – Серия «Когнитивные исследования языка» / Гл. ред. серии Н. Н. Болдырев. – М.-Тамбов: Институт языкознания РАН; ТГУ имени Г. Р. Державина, 2015. – С. 193–203.

ДМГ – Дячан П. Методична граматика языка мало-русского / Пилипъ Дячанъ. – Львѡвъ, 1865. – 143 с.

ЕСУМ(1) – Етимологічний словник української мови. – Т. 1 (А–Г). – К.: Наукова думка, 1982. – 631 с.

ЄПЗЛ – Єфименко П. По поводу заметки г. Левченко // Основа. – 1862. – кн. 8.

КГУМЗ – Коротка граматика української мови. П. Залозный. Полтава, 1906. – 63 с.

КСЯ – Граматыка словенська языка. – Вільно, 1586. – 26 с. (Примірник Центр. держ. архіву дав. актів у Москві).

ЛГЯР – Левицький Й. Граматика языка русского въ Галиціи. – Перемишль, 1849. – 128 с.

ЛЗРТ – Левченко М. Заметки о русинской терминологіи // Основа. – 1861. – кн. 7. – С. 180–186.

ЛСР – Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині: монографія / Микола Лесюк.– Івано-Франківськ Місто НВ, 2014. – 732 .

МГ – Могильницький І. Граматика языка славено-русского, 1823, Українсько-руський архів, т. 5. – Львів, 1910.

НМУ – Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. / В. В. Німчук. – К.: Наукова думка, 1985. – 222 с.

НСЛ – Німчук В. В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською. – К.: Наук. думка, 1980. – 304 с.

ОГРЯ – Осадца М. Граматика руского языка. / Михайль Осадца. – Львѡвъ, 1864. – 256 с.

ОІС – Огієнко І. І. Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її / І. І. Огієнко. – К.: Друкарня І-ї Київської Друк. спілки, Трьохсвятительська, 5, 1908. – 79 с.

ПГЯР – Партицкий О. Граматика языка руского для оужітке въ школахъ людovýchъ на Галичине. – Львів, 1873. – 174 с.

СЛЕ – Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля–К. – 2010. – 844 с.

СМТФ – Словник мовознавчих термінів Івана Франка / [авт.-уклад. Є. С. Регушевський]. – Сімферополь: Доля, 2002. – 118 с.

СПГ – Сімович В. Практична граматика української мови. – Раштат, 1918. – 584 с.

СРЯЗ(4) – Словарь русского языка XI–XVII вв. – Вып. 4 (Г–Д). – М.: Наука, 1977. – 403 с.

ССГ – Смаль-Стоцкий С., Гартнер Ф. Руска граматика / Степан Смаль-Стоцкий і Федір Гартнер. – Львів, 1893. – 111 с.

СФТД – Словник філологічних термінів Михайла Драгоманова / [авт.-уклад. В. В. Деркач]. – Кременчук: Ятрань, 2000. – 186 с.

СФТНГ – Словник філологічної термінології та номенклатури творів М. С. Грушевського / [авт.-уклад. О. С. Масликова]. – Сімферополь: Таврійський нац. ун-т ім. В. І. Вернадського, 2002. – 255 с.

ТУГ – Тимченко Е. Українська граматики. Часть I. / Е. Тимченко – К., 1907. – 179 с.

ШКУГ – Шерстюк. Коротка українська граматики для школи. Ч. I, Полтава, 1907 р. – 64 с.

И. КАЗИМИРОВА

ИСТОРИКО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ УКРАИНСКИХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА СОСТАВЛЕНИЯ

Подчеркнута актуальность исследований в области истории лингвистических терминов; показана важность хронологической инвентаризации лексем, обозначающих отдельное научное понятие, освещение его собственно исторического развития и способов представления этого понятия в разных типах историко-терминологических словарей. Показано место исторического терминологического словаря в типологии словарей; изложены теоретические основания составления исторического словаря лингвистических терминов комплексного типа, а также представлен фрагмент такого словаря.

Ключевые слова: термин, метаязык лингвистики, историческая терминография, типология словарей, исторический словарь лингвистических терминов.

I. KAZYMYROVA

HISTORICAL DICTIONARY OF UKRAINIAN LINGUISTIC TERMS: THEORY AND PRACTICE OF COMPOSING

It is shown that various researches in linguistic terminology have a great importance today. Different linguistic schools and directions are developing very intensive moreover the same process is being observed in their terminology. Despite the new dictionaries of linguistic terms, Ukrainian terminology still doesn't have any work, which presents Ukrainian linguistic meta-language of previous ages.

The relevance of research in the history of linguistic terms is emphasized; it is shown the importance of chronological inventory of lexical units which denote scientific concepts, description of its own historical development and ways of representation in different types of historical and terminological dictionaries. Author shows that historical and terminological dictionaries are inventory in the dichotomy *normative dictionary – inventory dictionary* because the registry should contain the maximum number of special lexical units and normative dictionary provides a clear delineation of specific terminology according to the concepts' definition and classification.

The place of historical terminology dictionary in opposition «encyclopedic / linguistic (philological) dictionaries» is outlined. Also the research deals with some theoretical principles of composing the comprehensive type of historical dictionary of linguistic terms which fully represents the task of integral language description where the word appears not only as a lexical unit, as well as an element related to spiritual and material culture of the ethnic group.

The model of the combined historical linguistic terms dictionary deals with the idea of modern lexicography about dictionaries of active type creation. Their aim is not only to fix the semantic content, but also to show the word dynamics in the process of its functioning. Such dictionary requires to depict semantic evolution of a term and its nominations. Settings for the dictionary is presented according to the author's guideline (sectoral; historical; monolingual; referential; specialized; inventorial; source base – Ukrainian grammar manuals, dictionaries, books and scientific articles); macro organization (alphabetical; auxiliary sections – index, phrases are presented by the separate articles, polysemy is presented in the same article, homonyms – in different articles) and micro organization (source, basic term's form, phonetic information, variability, etymological and interpretative options). A fragment of the dictionary is illustrated (dictionary entry for the term *граматика* (grammar)).

Key words: term, linguistic meta-language, historical terminography, dictionary types, historical dictionary of linguistic terms.